

Excelleren in Hoger Onderwijs en Samenleving:

Een integratief model rondom uitmuntende prestaties

Marca Wolfensberger

Wat is nodig om boven jezelf uit te stijgen? Onderwijs ervaring met getalenteerde studenten leert dat het zinvol is om op systematische wijze een antwoord op deze vraag te formuleren. Pas dan is uit te leggen waarom sommige docenten in het hoger onderwijs er beter in slagen dan anderen om hun studenten te laten uitblinken. Er is een model ontwikkeld dat helpt bij de bespreking van doceerstrategieën die studenten stimuleren om tot uitmuntende prestaties te komen. Een breder blikveld is nodig; de vraag wat prikkelt tot excelleren staat niet op zichzelf en is nauw verbonden met maatschappelijke ontwikkelingen.¹

Inleiding

De academie heeft door de eeuwen heen vaak gefungeerd als vrijplaats voor hoogvliegers. Er ontstond in de jaren negentig op de universiteit echter een nieuw fenomeen: specifieke programma's speciaal ontwikkeld voor gemotiveerde en getalenteerde studenten die meer willen en kunnen dan het reguliere programma hen bieden kan. Deze zogenaamde honoursprogramma's of excellentie onderwijs (Eijl, Wolfensberger, Tilborgh & Pilot, 2005) wonen na de eeuwwisseling ook op hogescholen aan populariteit (Groothengel & Van Eijl, 2008). Naast initiatieven die

zich ontplooiden binnen instellingen, pleegde het ministerie van OCW ook twee interventies, namelijk met het programma 'Ruim Baan voor Talent'² (start 2004) en het 'Sirius'-programma³ (start 2008).

Het 'Sirius'-programma heeft als motto 'meer halen uit de beste studenten in het onderwijs' en als doel 'meer inzicht verkrijgen in wat de beste manier is om excellentie te bevorderen en inzicht in de belemmeringen die hiervoor in de huidige

situatie bestaan'. Om deel te nemen aan het 'Sirius'-programma moet er instellingsbreed aan excellentie gewerkt worden, moet minstens vijf procent van de studentenpopulatie bediend worden en moet er sprake zijn van cofinanciering. Universiteiten en hogescholen hebben inmiddels gedifferentieerd onderwijs en excellentieonderwijs hoog op de agenda staan, al blijft het aanbod nog beperkt en is zeker nog geen 5% van de studentenpopulatie honours student. Het roept de vraag op welke condities een instelling kan scheppen om honoursprogramma's succesvol te laten zijn?

Het model 'Integratief model om te komen tot excellente prestaties' (figuur 1) kan dienen als een leidraad

voor degenen die zich voor de vraag gesteld zien hoe het onderwijs een student kan motiveren om het beste uit zichzelf te halen. Het model draait expliciet niet alleen om het moment van de prestatie, maar vertelt bovenal over de weg ernaar toe. Die weg is niet netjes geplaveid, maar bestaat dikwijls uit kasseien. Een student kan hindernissen ondervinden, die hem afleiden of ophouden.

Het deel van het 'Integratief model om te komen tot excellente prestaties' dat hier getoond en besproken wordt, focust op het hoger onderwijs traject en dan in het bijzonder wat gebeuren kan in het samenspel tussen docent en student. Het complete 'Integratief model om te komen tot excellente prestaties' strekt zich uit over de hele onderwijsketen alsmede de tijd daarna.

Excellentie en talent zijn veelgebruikte woorden. Bijna elk pakkend missiestatement gebruikt termen als excellentie, talent, uitdaging en uitblinken. Wat is dan eigenlijk excellent? De vraag die in het verlengde hiervan ligt is: "Ben je excellent en is dat dan statisch of kan je steeds begaafder worden?" Gevonden antwoorden weerspiegelen je mensbeeld en concepties over onderwijs. Dweck (2000) maakt de relevantie van deze vragen duidelijk door uit te leggen hoe je manier van feedback geven van invloed kan zijn op de prestaties van de ontvanger. Beter is te spreken van een uitmuntende of excellente prestatie. In het verleden hebben veel auteurs zich gericht op de definiëring van deze 'excellente prestatie' (Renzulli & Reis, 1985; Gagné, 1965; Sternberg & Davidson, 2005). Beperkt tot het hoger onderwijs is een prestatie 'excellent' of uitmuntend als deze door de persoon die de prestatie levert en door betrokkenen als 'buitengewoon' getypeerd wordt. Dat hangt uiteraard nauw samen met de academische en professionele waarde van de prestatie. Wil je je vinger kunnen leggen op het 'uitblinkfenomeen' dan moet je verder kijken dan de met klimop begroeide muren van de onderwijsinstellingen. De huidige organische wereld vraagt om vakkennis, *21st century skills*, het vermogen om kennis te integreren en te vernieuwen, en om te functioneren binnen wisselende samenwerkingsverbanden. Verandering is systematisch geworden. Creatief leren denken is nodig als onderdeel van het curriculum omdat, om het met Einsteins woorden te zeggen: 'Je problemen niet kan oplossen met dezelfde manier van denken die de problemen heeft veroorzaakt'. De netwerkmaatschappij draait niet meer alleen om wie je kent, maar vooral om wie je bent. Deze organische wereld met evenwaardige interdisciplinaire netwerken en een grote mate van diversiteit heeft behoefte aan authentieke mensen met persoonlijk leiderschap. Persoonlijke ontwikkeling wordt daardoor essentieel onderdeel van het

Zowel een omgeving waarin een student excellente prestaties neer kan zetten als persoonskenmerken zijn van belang.

honours curriculum. Steve Jobs zei daarover: 'Onderneem met je hart'. Je kunt uitblinken wanneer je een probleem herkent of voorziet en daar een praktische oplossing voor biedt, variërend van Edisons gloeilamp tot Jobs' iPad. De vraag is nu: Wat heeft de samenleving nodig aan talent en hoe kan het onderwijs daarop inspelen?

Het bedrijfsleven roept steeds harder om talent en kennisintensivering. De Kennisinvesteringsagenda (2006) stelt: "Het ontplooiën en benutten van al het aanwezige talent bepaalt of Nederland economisch kansen pakt en antwoord heeft op ontwikkelingen als globalisering." De overheid heeft als ambitie om Nederland weer tot de top-5 van sterkste kenniseconomieën te laten behoren (Langetermijnstrategie 2008). Het aantal jongeren dat op havo- of vwo-scholen zit, neemt toe en ook de instroom van het hoger onderwijs groeit navenant. Onze bekostigde hoger onderwijs instellingen bedienen 635.000 studenten, waarvan twee derde op het hbo. De massificatie van het hoger onderwijs en de nadruk die wordt gelegd op studeerbaarheid (mede vanwege de lage rendementen) verkleinen vaak onbedoeld de ruimte voor begaafde studenten om te kunnen excelleren. Excellentieprogramma's kunnen voor de onderwijsinstellingen een antwoord zijn op de groeiende en heterogene instroom. Zien we de verflechting tussen onderwijs en samenleving wel voldoende terug in de curricula? Wat kenmerkt eigenlijk een excellente professional en hoe kan het onderwijs profiteren van die kennis?

De invoering van de Bachelor Master Structuur en de samenhangende internationalisering spelen ook een rol bij de toename van excellentieonderwijs. De maatschappelijke waarde van excellentieonderwijs en het civiel effect voor de student zijn relevant. Niet in de laatste plaats omdat studeren steeds meer als een persoonlijke en financiële investering wordt gezien. Het is voor een student belangrijk zich te kunnen onderscheiden in de bachelorfase, bijvoorbeeld door toegelaten te worden tot een (internationale) selectieve masteropleiding. Laten we ons daarbij bewust zijn van de enorm gunstige omstandigheden in Nederland waarin wij toeven. Geografische en sociale omstandigheden zijn vaak doorslaggevend bij het leveren van prestaties (Rikers, 2009). De plek waar je leeft – meestal toeval – is dus soms heel gelukkig. Naast toeval bestaat ook de mogelijkheid om kansen te grijpen, om het geluk na te jagen. Beiden zijn opgenomen in het 'Integratief model om te komen tot excellente prestaties'. Een student kan een kans creëren of zien, het onderwijs kan kansen bieden. Het is aan de student of hij kansen pakt. Wat heb je nodig, welke kenmerken helpen je om die kansen te zien, te benutten en om te zetten in goud?

De bovenstaande vragen over onderwijs en samenleving zijn leidend geweest voor mijn onderzoek van de afgelopen jaren. Het 'Integratief model om te komen tot excellente prestaties' is op basis van dit en ander onderzoek, ervaringen en observaties ontwikkeld (figuur 1). Excellente prestaties komen tot stand door te balanceren en de juiste weg te vinden. Daar passen specifieke onderwijsstrategieën bij. Het model wil een handreiking zijn om die balans in de vingers te krijgen. Ik sta daarbij op de schouders van onder meer Gagné (2005) met zijn 'Differential Model of Giftedness and Talent', Renzulli (2005) bekend om zijn drie-ringen model, Munich met zijn Model of Giftedness

(Heller, Perleth & Lim, 2005) en anderen zoals onder meer beschreven in Sternberg en Davidson (2005) en Heller, Mönks, Sternberg en Subotnik (2002). Het model 'Integratief model om te komen tot excellente prestaties' is, anders dan deze modellen, expliciet ontwikkeld binnen de hoger onderwijscontext.

Hier ligt het accent op wat een instelling kan doen om studenten de gelegenheid te geven uit te blinken. Daartoe bespreek ik twee onderdelen van dit model die in de context van het hoger onderwijs wezenlijk zijn bij het komen tot uitmuntende prestaties, namelijk 'onderwijs en ontmoetingen' en 'student en studentenleven'. Binnen 'onderwijs en ontmoetingen' destilleer ik drie strategieën die een docent kan toepassen om een student te ondersteunen tot het komen van uitmuntende prestaties, namelijk:

- Het leren en actualiseren van academische en professionele competenties.
- Het creëren van een bevlogen gemeenschap
- Het bieden van vrijheid in gebondenheid

Het gaat bij het excelleren om een samenspel van docent en student. De combinatie van literatuurstudie en praktijkervaring, getoetst aan meningen van honours studenten en excellente professionals brengen criteria naar voren die een student helpen potentieel talent te actualiseren in gedrag, prestaties, producten, te weten: a) Motivatie en passie; b) Analytische, Creatieve en Praktische slimheid; c) Volharding; d) Leiderschap.

De verschillende onderdelen zijn met elkaar geïntegreerd en worden hier voor de helderheid afzonderlijk van elkaar besproken. De bovengestelde vragen met betrekking tot professionele excellentie en de wisselwerking tussen samenleving, talentenbehoefte en onderwijsontwikkeling vallen buiten het blikveld van dit artikel. Hier staat centraal: Welke strategieën binnen het onderwijs ondersteunen excellente prestaties en wat kan de student meebrengen om die prestaties te leveren?

Onderwijs en Ontmoetingen

De term 'ontmoetingen' is in het model aan de term 'onderwijs' toegevoegd, niet alleen omdat studenten leren binnen én buiten de muren van een collegezaal (zie bijvoorbeeld Cohen, 1966), niet alleen omdat het gaat over formeel leren én informeel leren (Boekaerts & Minnaert, 1999; McGuire & Gubbins, 2010), maar ook omdat leren gaat over hoe je het onderwijs met ontmoetingen binnen de muren alsook daarbuiten vervult een grote rol bij het komen tot excellente prestaties.

De rol van de docent is niet te onderschatten als het aankomt op leereffecten en studieprestaties (Hattie, 2008). Het is aan de docent om een interdisciplinaire omgeving te creëren waar de student mensen met verschillende achtergronden ontmoet. Een gemotiveerde docent geeft zijn studenten voldoende vrijheid om te kunnen excelleren (Pelletier, Séguin-Lévesque & Legault, 2002). De docent heeft de verantwoordelijkheid om naar beste kunnen omstandigheden te creëren waarin zowel hijzelf als de ambitieuze student kan uitblinken (Wolfensberger, 2008). De antwoorden op de drie vragen 'Wat kan ik?', 'Wie ben ik?' en 'Wat wil ik?' zijn essentieel bij het vormen van een

Een 'bevlogen gemeenschap' is mogelijk de gouden sleutel tot het succes van excellentieprogramma's.

zelfbeeld en roepen vervolgvragen op die belangrijk zijn binnen talentontwikkeling: Wie word ik? Wat is de richting waarop ik koers. De meeste studenten kennen de antwoorden op deze vragen nog niet of slechts gedeeltelijk. In het onderwijs en tijdens ontmoetingen wordt de student aangesproken op deze vragen. Door zichzelf te leren zien vanuit het perspectief van een ander, begrijpt de student beter hoe hij door anderen gezien wordt en leert hij zo zichzelf beter kennen. Dan kan hij niet alleen makkelijker kiezen, maar vooral ook groeien en de weg nemen die kan leiden tot uitstekende prestaties.

'Aanleren van academische en professionele competenties', 'creëren van een bevlogen gemeenschap' en 'bieden van gebonden vrijheid' zijn de drie strategieën die voortkomen uit een onderwijsbenadering, die zich richt op 'onderwijs en ontmoetingen'. Deze drie mogelijke docerestrategieën vormen drie strengen die met elkaar vervlochten zijn. Ze hangen met elkaar samen, overlappen elkaar en ondersteunen het komen tot uitzonderlijke prestaties.

Aanleren van academische en professionele competenties

De ontwikkeling van academische en professionele competenties ondersteunt de student om te komen tot uitzonderlijke prestaties. De kunst is het stimuleren van de student tot *deeper learning*, zoals al eerder beschreven door bijvoorbeeld Bloom, Engelhart, Furst, Hill, en Krathwol (1956), Marzano en Kendall (2006) en Trigwell, Prosser en Waterhouse (1999). Het is daarnaast belangrijk dat de student niet alleen een bestaand concept kan reproduceren, maar dat hij ook de ruimte krijgt om een nieuw idee te lanceren en vervolgens aangemoedigd wordt kritisch te reflecteren op de keuzes die hij maakt. Het gaat om onderwijs op het scherp van de snede: onderricht geven, wetend dat het gaat om onvolledige kennis nodig voor het oplossen van nog onbekende problemen met technieken die nog ontdekt moeten worden, terwijl we ook nog machteloos staan ten opzichte van vele actuele uitdagingen. Het vraagt om durf en visionaire docenten.

De academische en professionele competenties worden gekleurd door de relaties die de docent kan aanbieden. Hierbij speelt zowel de verdieping van de eigen discipline als de verbreding – in de zin van verder dan de eigen discipline – van het onderwijs een rol. De docent helpt de student de eigen discipline verder te ontdekken. Het doorverwijzen naar vakgenoten hoort daarbij. Zeker zo interessant zijn de interdisciplinaire relaties. De docent kan ook de brug bouwen tussen wetenschap en samenleving door studenten een kijkje in de keuken te laten nemen bij een excellente professional. De docent maakt de vervlechting tussen onderwijs en samenleving concreet. Informatie over wat excellente professionals kenmerkt is nodig. De kennis, kunde en vaardigheden van de docent worden bij het overbrengen van academische en professionele competenties sterk aangesproken.

Een talentvolle en gemotiveerde student zal grenzen willen verkennen en proberen verder te reiken dan voor mogelijk werd gehouden. De docent zal de moed moeten hebben om die student te gidsen naar zijn zone van naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1978). Als een student die fase van kennisverwerving in gaat, kan hij leren (toegepast) onderzoek te doen op een hoog niveau en leren kritisch en analytisch te denken.

Vertaald naar de praktijk betekent het dat een student be-

lang heeft bij onderwijs dat hem uitdaagt om zijn competenties te laten zien. Dat kan met authentieke opdrachten. Dan is zijn output relevant voor hem en voor zijn omgeving (Bruinsma & Jansen, 2005). Het is daarbij noodzakelijk dat de docent zijn student tijdig van specifieke feedback voorziet, reflectie is een voorwaarde voor *deeper learning* (Booth & James, 2001; Rogers, 2001; Matthew & Sternberg, 2009; Hedberg, 2009). Het bespreken van uitgekende tussentijdse toetsen en opdrachten helpt. Dan ziet de student zichzelf groeien en beter worden in zijn vak. Dat kan ook door conferenties te organiseren waar docenten en studenten samen presenteren met kopstukken uit wetenschappen en maatschappij. Het VSNU initiatief van de Student Research Conference of de conferenties van National Collegiate Honors Council passen in deze lijn.

Creëren van een bevlogen gemeenschap

Het creëren van een cultuur van excellentie is vooral mogelijk in een 'bevlogen gemeenschap'. Toewijding, respect, een goede conversatie en vertrouwen zijn basis voor een 'bevlogen gemeenschap'. Zowel een student als een docent moet zich afvragen of hij werkelijk bereid is te luisteren naar de ander, of hij bereid is respectvol met de ander om te gaan en ideeën uit te wisselen. Ontzag voor de verschillen tussen mensen (Sacks, 2002) biedt ruimte om onderwijs op maat te ontwikkelen. Op die manier kunnen we het debat – waarbij het gaat om gelijk krijgen – veranderen in een respectvolle conversatie, waarin zowel de student als de docent kan bijdragen aan de uitdagingen waar zij voor staan. Om een studietijd niet onnodig te beperken of langer te maken dan noodzakelijk, is er vertrouwen nodig van de student in de bevlogen gemeenschap, en vertrouwen van die gemeenschap in de student.

Een student, die wil komen tot een excellente prestatie, heeft baat bij meer dan één bevlogen gemeenschap. De student vergelijkt zijn prestaties met die van anderen (Eggen, 2011). Uiteraard is er de gemeenschap van studenten naast een gemeenschap van studenten met docenten. Natuurlijk is er de familie- en vriendenkring, en ook de verbinding met de faculteit: een academische gemeenschap. Het is de vraag in hoeverre een hoger onderwijsinstelling studenten de gelegenheid biedt om belangrijke rollen te vervullen in die gemeenschap. Die gemeenschap ontstaat immers pas als de student er van betekenis kan zijn.

Een bevlogen gemeenschap is mogelijk de gouden sleutel tot succes van excellentieprogramma's (zie bijvoorbeeld ook McCain, 1991; Roach et al., 1999; Riek, 2005). Deel te mogen zijn van een dergelijke 'bevlogen gemeenschap' is vaak een reden voor studenten om zich aan te melden voor excellentieonderwijs. De aantrekkingskracht van een groep gelijkgestemden die óók hard wil werken, die óók enthousiast wordt van moeilijke vragen, is niet te onderschatten.

Het creëren van bevlogen gemeenschappen is eenvoudiger gezegd dan gedaan. Hoe zorg je dat iedereen zich aangesproken en verantwoordelijk voelt. Dat is geen sinecure. Niet in de laatste plaats omdat er naar een cultuur van excellentie en naar ontwerpprincipes van honours gemeenschappen slechts weinig onderzoek is gedaan. Dit model wil een aanzet zijn om meer op dit aspect te focussen.

In de praktijk blijkt het keer op keer een succes wanneer studenten verteld wordt, hoe de instelling georganiseerd

is en wat de verschillende rollen zijn, bijvoorbeeld die van decaan, promovendus, lector of hoogleraar. Dit kan richting aan dromen geven. Het helpt om inzichtelijk te maken wat de verschillende gemeenschappen binnen de instelling (kunnen) zijn. Alumni actief bij het onderwijs betrekken, is voor studenten een teken aan de wand dat ze deel zijn van een groter geheel.

De docent kan inzetten op gedifferentieerde ontmoetingen: niet alleen regelmatig bij elkaar komen in het lokaal volgens het rooster, maar op verschillende manieren in variërende samenstellingen dingen organiseren met begeleiding, zowel individueel als in groepen. De instelling kan budget reserveren voor activiteiten waarbij studenten onderling samenwerken, bijvoorbeeld voor excursies, het oprichten van een studievereniging of een honours onderwijs commissie. Studenten mee laten lopen met onderzoek stimuleert ontmoetingen op faculteitsniveau. Ronde-tafel gesprekken over een recent artikel of een actuele gebeurtenis waar docenten en studenten elkaar tijdens de lunch ontmoeten maken saamhorig. En in de klas tijdens de pauze niet naar de koffie automaat lopen, maar op toerbeurt fris en lekkers kopen dat met elkaar in het lokaal genuttigd wordt, verstevigt de onderlinge relaties.

Bieden van gebonden vrijheid

De term 'gebonden vrijheid' beschrijft de ruimte die een student nodig heeft om excellente prestaties tot stand te brengen. Juist talentvolle en gemotiveerde studenten hebben deze 'gebonden vrijheid' nodig. Een student moet de ruimte krijgen om zijn eigen passie te ontwikkelen, zijn interesses te kunnen volgen, zijn eigen planning te kunnen maken en om mensen te ontmoeten. Daartegenover staat dat de docent ook grenzen moet stellen, de creativiteit moet kanaliseren, Er moeten immers keuzes worden gemaakt, beslissingen genomen en deadlines gehaald. 'Gebonden vrijheid' duidt op het precaire evenwicht tussen vrijheid en structuur.

De term 'gebonden vrijheid' is een *contradictio in terminis*. Het is dan ook een uitdagende onderwijsbenadering (zie ook Rogers, 1961). Docenten uit honoursprogramma's herkennen hoe moeizaam het is dit evenwicht te vinden en te bewaren (Van Eijl, Pilot & Wolfensberger, 2010). Bij de ontwikkeling en uitvoering van excellentieonderwijs is 'gebonden vrijheid' het slot waarin de eerder genoemde gouden sleutel – de 'bevlogen gemeenschap' – moet draaien.

In de ultieme situatie geeft een docent zijn student zo veel mogelijkheden dat hij zijn passie kan vinden, zijn beste keuze kan maken en zijn eigen interesse kan volgen. Maar hoe ver moet een docent gaan? Die grens is niet zomaar aan te geven, een docent wordt hier zeer op de proef gesteld. Zoals Aydelotte (1944), de grondlegger van Amerikaanse honoursprogramma's, al aangaf: "Als docent laat je de student ronddwalen in een rozentuin, maar er komt een moment dat je hem eraan moet herinneren dat hij ook moet gaan snoeien."

Het is de verantwoordelijkheid van de student om in de vrijheid die hem aangeboden wordt de juiste keuzes te maken. Daarom moet een student focussen. Om goed keuzes te kunnen maken, moet een student weten wie hij is. Een mens heeft zelfkennis nodig om zich te behoeden voor zowel overmoed als onderpresteren, om zich af te kunnen vragen hoe hij zichzelf kan stimuleren om boven zichzelf uit te kunnen stijgen, om te kunnen kiezen. Met

andere woorden een mens heeft zelfkennis nodig om zich een weg te kunnen banen door alle mogelijkheden binnen de vrijheid (Roach et al., 1999; Brinkgreve, 2009).

Wat betekent 'gebonden vrijheid' in de onderwijspraktijk van alle dag? Een student vroeg mij of de film *Dead Poets Society* van regisseur Peter Weir deze 'gebonden vrijheid' uitbeeldt. Die vraag legt meteen ook het uitdagende en het risicovolle van de onderneming bloot om studenten in gebonden vrijheid naar uitmuntende prestaties te begeleiden. Een praktijk voorbeeld is het overvragen van studenten met korte opdrachten zonder eindbeoordeling en met snelle feedback waardoor ze leren te prioriteren, zodat een student leert ja te zeggen tegen zijn droom en nee te zeggen om zijn passie te beschermen. Studenten aanbieden hun eigen toetsvorm te kiezen. Een curriculum met naast disciplinaire en interdisciplinaire ook 'lege' onderdelen waar student en docent elkaar uitdagen tot een creatief nieuw vak. Opleidingen kunnen kiezen voor een creatief en uitdagend project als standaard onderdeel van het excellentie onderwijs waarbij studenten zelf inhoud, werkvorm, toetsing en planning vormgeven en er wel een relatie met hun vak bestaat en onderdelen anders zijn dan wat ze tot nu toe gedaan hebben. Een dergelijk 'creative challenge project' zoals beschreven door Dekker e.a. (2012) daagt studenten uit boven het maaiveld uit te steken terwijl ze bewust uit hun comfort-zone stappen.

Student en studentenleven

In het eerste deel van dit artikel is in navolging van het model (zie figuur 1) besproken wat binnen het onderwijs gedaan kan worden om talentvolle en gemotiveerde studenten extra aan te spreken. De hogere onderwijsinstelling is eindverantwoordelijk om een optimale leeromgeving te creëren, waarbij de docent een cruciale rol speelt. Daarbij kan gedacht worden aan een fysieke locatie voor ontmoetingen, strategisch kiezen voor een cultuur van excellentie, specifieke docentprofessionalisering en stimuleren van studentbetrokkenheid. De docent kan specifieke doecerstrategieën kiezen. De verantwoordelijkheid voor het komen tot een uitmuntende prestatie blijft echter bij de student. Het is immers ook het individu dat de offers brengt die hand in hand gaan met excelleren.

De prestatie wordt – hoe de context ook is – alleen geleverd als de student zich er met man en macht voor inzet. De vier eigenschappen – zoals opgenomen in het model – motivatie, slimheid, volharding en leiderschap vormen een kwartet aan persoonskenmerken, die samen nodig zijn voor het geslaagd voorbereiden en uitvoeren van excellente prestaties.

Het 'Integratief model om te komen tot excellente prestaties' is binnen de context van het hoger onderwijs ontwikkeld. Dat is niet voor niets, er is immers sprake van een overgang van een cultuur van de middelbare school naar een cultuur van het studentenleven. Die overgang brengt voor een student uitdagingen met zich mee: hij kan besluiten

Motivatie

Zonder motivatie geen excellente prestaties. Motivatie

Het is de verantwoordelijkheid van een student om in de vrijheid die hem aangeboden wordt de juiste keuzes te maken.

is een noodzakelijke eigenschap van een student die wil presteren. Het belang van intrinsieke motivatie is uitvoerig beschreven, onder andere door Ryan en Deci (2000). Een student heeft intrinsieke motivatie en passie nodig om strijdlust te ontwikkelen, en om te komen tot het proces op zichzelf te gaan wonen en moet dan leren een eigen huishouden te runnen en met zijn eigen geld om te gaan, anderen moeten leren omgaan met meer reistijd en velen zullen op zoek gaan naar een partner. Een student krijgt (nieuwe) verantwoordelijkheden. Er is wellicht sprake van een transformatiemoment dat van invloed kan zijn op het komen tot excellente prestaties.

van oefenen, oefenen en nog eens oefenen (Vallerand et al., 2007). Een langdurig, maar allerminst uitzichtloos proces, dat veel tijd in beslag kan nemen; zonder hard werken geen uitmuntende prestaties (Ericsson, Krampé, & Tesch-Römer, 1993).

Motivatie omvat ook de hoop dat je als student je vaardigheden om kunt zetten in excellente prestaties en misschien zelfs in een betekenisvolle carrière. Het geloof in een betere en duurzame toekomst kan het vuur brandend houden. De overtuiging dat je het verschil kan maken – en dat daarbij ook de details van belang zijn – kan je zelf determinatie voeden.

Het onderwijs moet studenten opleiden tot mensen die de bonger naar een leven lang leren houden.

Slimheid

Uitmuntende prestaties zijn ook afhankelijk van de slimheid van de student. In Nederland is het woord 'intelligentie' nauw gerelateerd aan IQ en het meten van begaafdheid. Maar 'slimheid' is een term die nadrukkelijk meer behelzen wil dan dat. Er is voor een uitmuntende prestatie meer nodig dan enkel een hoog IQ. Slimheid kan een ondersteuning zijn in de voorbereiding en uitvoering van uitzon-

derlijke prestaties (zie ook Matthew & Sternberg, 2009). De term 'slimheid' is gekozen in navolging van Sternberg's 'A Triarchic Theory of Human Intelligence' (1985). Deze Amerikaanse psycholoog onderscheidt drie verschillende intelligentiestijlen: analytische, creatieve en praktische. De term slimheid wil de synergie van deze drie onderschrijven. Als een student analytisch denkvermogen bezit kan hij academische problemen oplossen en is hij in staat om kennis tot zich te nemen, te monitoren, te evalueren, te analyseren en te waarderen. Hij zal dan ook zelf kennis kunnen creëren. Met creativiteit kan een student een nieuw idee zinvol op de markt brengen. Hij ziet een ongewoon perspectief, waardoor hij de kunst bezit om op een juiste manier met nieuwe, onverwachte situaties om te gaan. Zo weet hij niet alleen hoe een idee op de markt te zetten, maar ook waar die markt op zit te wachten. Tot slot ondersteunt ook praktische intelligentie de student om uitmuntende prestaties voor te bereiden en uit te voeren. Een student met praktische intelligentie kan een probleem analyseren. Al doende komt hij tot het inzicht hoe hij het probleem op kan lossen. Met praktische intelligentie is hij bovendien in staat om de oplossing toe te kunnen passen.

Volharding

Een student die een prestatie van formaat levert, heeft tijd nodig om tot deze prestatie te komen. Het gaat daarbij om heel hard werken, om buffelen, om bloed, zweet en tranen. De weg richting een uitmuntende prestatie kan een

student meestal niet zomaar – in een korte tijdsperiode en bijna achteloos – afleggen. Volharding is daarom een belangrijke eigenschap (Rikers, 2009). Volharding duidt ook op de offers die vaak gebracht worden om te komen tot uitmuntende prestaties. Op het eerste gezicht betekent volharding het bezit van discipline dat in uiting komt door veelvuldig te trainen, maar het begrip reikt verder. Volharding door op zichzelf te gaan wonen en dan te leren een eigen huishouden te runnen en met zijn eigen geld om te gaan. Anderen moeten leren omgaan met meer reistijd en velen zullen op zoek gaan naar een partner. Een student krijgt (nieuwe) verantwoordelijkheden. Er is wellicht sprake van een transformatiemoment dat van invloed kan zijn op het komen tot excellente prestaties. Het gaat om doorgaan, om doorzetten, om het bekende 'laatste zetje'. Zoals de wedstrijd pas voorbij is, nadat het laatste fluitsignaal geklonken heeft.

Volharding kan tot uiting komen in het ervaren van zogenoemde 'flow' (Csikszentmihalyi, 1990). Een student die 'flow' ervaart gaat volledig op in de uitvoering van zijn excellente prestaties. De student steekt er al zijn energie in. 'Flow' kan de student helpen om door te zetten, om de prestatie daadwerkelijk te leveren.

Volharding kan ook tot uiting komen in de loutering die een student voelt als het afzien achter de rug is. Na het uitvoeren van buitengewone prestaties kan hij zich euforisch voelen. Helemaal als hij daadwerkelijk vindt dat het behaalde resultaat 'eer naar werken' is. Hij beseft niet alleen dat het resultaat er wezen mag, maar ook dat het resultaat terecht is, dat hij de prestatie in zijn vingers heeft. Het vieren van tussenstappen en successen is belangrijk. Zoals volharding kan leiden tot loutering, is het mogelijk dat loutering weer tot volharding leidt. Uit de loutering die een student krijgt na een excellente prestatie, put hij nieuwe energie om verder te werken aan nieuwe prestaties.

Leiderschap

Een student die prestaties wil leveren en leiderschap toont, durft de verantwoordelijkheid voor zijn eigen daden te nemen. Hij kan bepalen welke voorbereidingen de juiste zijn voor de prestaties die hij neer wil zetten. Hij is immers zelf verantwoordelijk voor zijn eigen prestaties. Er zijn vele facetten van leiderschap, hier enkele daarvan.

Een student toont leiderschap door te laten zien dat hij het verschil wil maken. Als hij zich wil inzetten om een positieve bijdrage aan de maatschappij en/of aan de wetenschap te kunnen leveren, toont hij leiderschap. Persoonlijk leiderschap vraagt wijsheid en tijd voor (zelf)reflectie. Het is de kunst te ontdekken waar behoefte aan is en hoe in deze behoefte voorzien kan worden, soms voorbij het eigen belang.

Tegelijkertijd toont een student leiderschap door bescheiden te blijven (Matthews, 2004). Bij het leveren van excellente prestaties zijn er studenten die voelen: 'Ik heb het, maar er zijn ook studenten die weten dat hun prestatie slechts het topje van de ijsberg is. De kennis die zij opdoen kan anno 2011 voldoende zijn, maar een jaar later misschien al niet meer. De context waarin prestaties worden geleverd verandert immers snel. Hoe die context verandert, is niet te voorspellen. Zodoende is het moeilijk om op vernieuwingen te kunnen anticiperen. Daar is ook wijsheid voor nodig.

In de film *Invictus* koppelt Nelson Mandela leiderschap aan inspiratie. Hij vraagt zich af hoe je de mensen om je heen zoover krijgt dat ze beter worden dan ze zelf denken te kunnen zijn. "How do we inspire ourselves and the people around us to greatness when nothing else will do?" Zijn antwoord ligt besloten in kennis hebben van je gemeenschap, je traditie, kunst en je geschiedenis.

'Leiderschap' is langzamerhand een containerbegrip geworden en er bestaan ook andere visies. Zo stijgt iemand in het bedrijfsleven in de hiërarchie als hij of zij een leiderschaps- of managementfunctie bekleedt. Dat is soms een doel op zich, maar het uitvoeren van excellente prestaties heeft met hiërarchie niets van doen. Het tonen van persoonlijk leiderschap draait niet om het beklimmen van de maatschappelijke ladder, het tonen van persoonlijk leiderschap draait om het kunnen bepalen of die ladder wel tegen de juiste muur aan is gezet (Covey, 1989).

Slot

Het deel van het 'integratief model om te komen tot excellente prestaties' dat hier besproken is, gaat in op de vraag welke elementen binnen het onderwijs excellente prestaties ondersteunen en wat de student kan meebrengen om die prestaties te leveren. Het accent ligt binnen het onderwijs bij de ontmoeting. Het ontwikkelen van een passende didactiek is wenselijk. Het creëren van een gemeenschap, het balanceren tussen vrijheid en sturing en de ruimte geven aan studenten, opdat zij zich academische competenties kunnen eigen maken en kunnen delen in nieuwe kennis, zijn genoemde doceerstrategieën.

De student blijft eindverantwoordelijke voor zijn prestaties. Motivatie en passie kunnen de student voeden door te gaan. Slimheid is belangrijk maar niet genoeg om te komen tot uitmuntende prestaties, Zo is volharding dikwijls ook een vereiste. Persoonlijk leiderschap van zowel docent als student geeft richting aan het beoogde excelleren. Deze organische wereld met evenwaardige interdisciplinaire netwerken en een grote mate van diversiteit heeft behoefte aan authentieke mensen met persoonlijk leiderschap.

Er is een lange traditie wat betreft onderzoek naar 'gifted education'. Ook is er veel expertise opgebouwd met betrekking tot motivationele theorieën. Onderzoek naar doceerstrategieën voor getalenteerde en gemotiveerde hoger onderwijs studenten is relatief nieuw. Onderzoek naar hoe en waarom een cultuur van excellentie binnen het hoger onderwijs te creëren, is in ontwikkeling. Het 'Integratief model om te komen tot excellente prestaties' wil daarom bovenal richting geven bij onderzoek naar excellentie in hoger onderwijs en samenleving. Het model is geen onderdeel van een handboek om te komen tot excellente prestaties. De werkelijkheid is groter dan wat hier geschetst wordt. Hoewel diverse elementen van het model meer empirische onderbouwing behoeven, geeft het model wel richting aan (vervolg)onderzoek. Het nader vormgeven van het domein 'excellentie in hoger onderwijs en samenleving' is wenselijk.

Het hier getoonde deel van het model in figuur 1 is ook inzetbaar bij docentenprofessionalisering, omdat het ingaat op doceerstrategieën die studenten ondersteunen om uitmuntende prestaties te leveren. De vraag hoe je een bevlogen gemeenschap creëert en wat je daarmee

bereiken wil, komt dan snel ter tafel. De rol van de docent kan dan ook verder uitgediept. Soms is het stimulerend als een student kan opkijken naar een docent en zo een rolmodel vindt. Heeft een student om te komen tot excellente prestaties naast ontmoetingen en relaties ook helden nodig die op een voetstuk staan? Helden die een ultiem voorbeeld vormen, een inspiratiebron zijn. Het model wil aanzetten tot nieuwe vragen. Is het bijvoorbeeld mogelijk een tekort op één aspect te compenseren met een overschot aan talent op een ander aspect? Welke rol spelen verschillende leerstijlen van studenten bij het komen tot uitmuntende prestaties? Komt de impact van een ieders onderwijsbiografie voldoende tot zijn recht? Hoe weten we wanneer de inhoud van het programma uitdagend genoeg is?

De doelen die men bereiken wil met excellentie onderwijs kunnen per instelling of opleiding variëren. De optimale leeromgeving die een hoger onderwijsinstelling nastreeft, zouden verbonden moeten zijn met die doelen. Excellentie onderwijs als deel van een cultuur van excellentie met beleid heeft meer kans van slagen, maar wanneer is excellentie onderwijs effectief en succesvol? Wordt dat zichtbaar door prestatie indicatoren en staat daar dan ook 'geluk' tussen.

Hoewel de twee onderdelen 'onderwijs en ontmoetingen' en 'student en studentenleven' afzonderlijk besproken zijn in dit artikel, hangen beiden onlosmakelijk met elkaar samen. De verschillende aspecten van deze twee onderdelen zijn stuk voor stuk belangrijk bij het komen tot een excellente prestatie. De puzzel van de prestatie is pas compleet als alle stukjes passen.

personalia

Marca Wolfensberger is lector Excellentie in Hoger Onderwijs en Samenleving aan de Hanzehogeschool Groningen. Daarnaast is zij betrokken binnen de faculteit Geowetenschappen (Universiteit Utrecht) bij de ontwikkeling van een van de eerste honoursprogramma's in Europa. In 2009 is zij benoemd tot eerste Europese site-visitor van de National Collegiate Honors Council. (m.v.c.wolfensberger@pl.hanze.nl)

Referenties

- Aydelotte, F. (1944). *Breaking the academic lock step: the development of honors work in American colleges and universities*. New York: Harper & Brothers.
- Boekaerts, M. & Minnaert, A. (1999). Self-regulation with respect to informal learning. *Educational Research* 31: 533-544.
- Booth, K.M. & James, B.W. (2001). Interactive learning in a higher education Level 1 mechanics module. *International Journal of Science Education* 23(9): 955-968.
- Bloom, B.S., Engelhart, M.D., Furst, E.J., Hill, W.H. & Krathwohl, D.R. (1956). *Taxonomy of educational objectives: the classification of educational goals*. New York: Longmans, Green.
- Brinkgreve, C. (2009). *De ogen van de ander. Sociologen en filosofen over zelfkennis*. Derde druk. Amsterdam: Augustus.
- Bruinsma, M. & Jansen, E.P.W.A. (2005). Het onderwijsproductiviteitsmodel van Walberg: Enkele factoren in het hoger onderwijs nader onderzocht. *Pedagogische Studiën* 82: 46-58.
- Cohen, J. (1966). *The superior student in American Higher Education*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Covey, R.W. (1989). *The Seven Habits of Highly Effective People*. New York: Free Press.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: the psychology of optimal experience*. New York: Harper & Row.

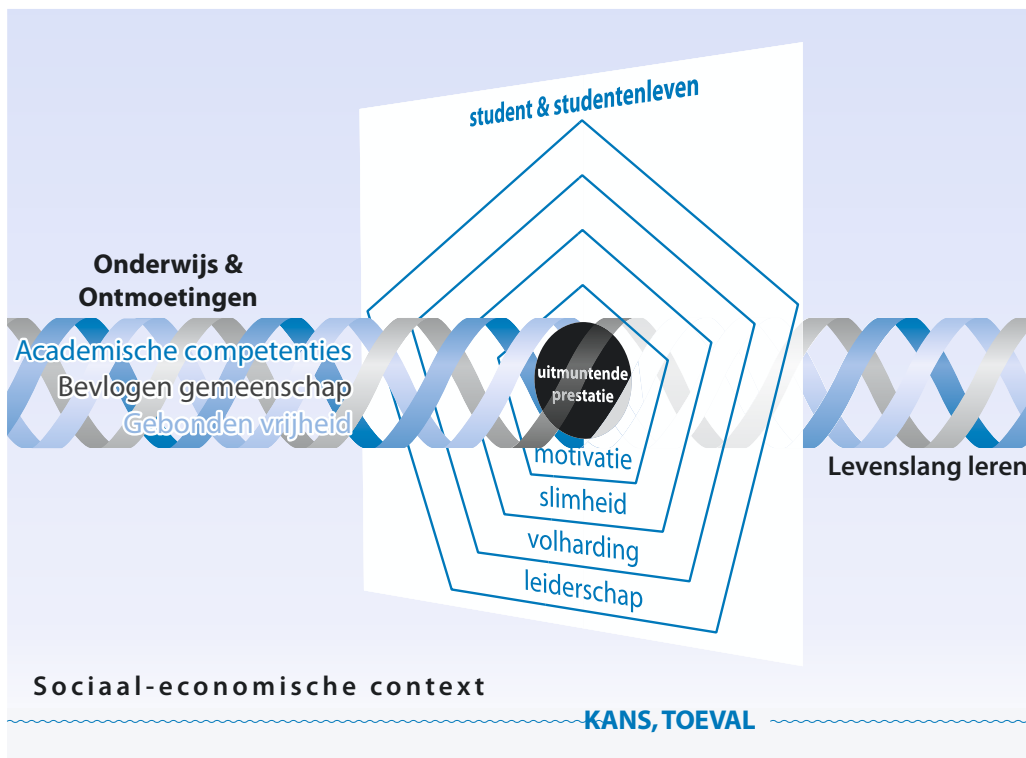
- Dekker, M., Dijk, J. van, Wolfensberger, M., Hait, C., Mann, C. Zubizarreta, J. et al. (2012). Learning as Salon: Honors International Collaboration. In: Mulvaney, K., Klein, K & Petruso, K. (ed) *Best Practices in Honors International Education* (working title). Lincoln, NE: National Collegiate Honors Council Publication, AL.
- Dweck, Carol S. (2000). *Self-theories: Their role in motivation, personality, and development*. Hove: Psychology Press.
- Eggen, L. (2011). *The student X-factor. Social and psychological determinants of students attainment in higher education*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- Eijl, P. van, A. Pilot & M.V.C. Wolfensberger (Red.) (2010). *Talent voor morgen. Ontwikkelingen van talent in het Hoger Onderwijs*. Hoger Onderwijs Reeks. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Eijl, van P.J., Wolfensberger, M.V.C., Tilborgh, & Pilot, A. (2005). Honoursprogramma's in Nederland: resultaten van een landelijke inventarisatie in 2004. *IVLOS mededelingenreeks nr 77*.
- Ericsson, K. A.; Krampe, R. T.; & Tesch-Römer, C. (1993). The Role of Deliberate Practice in the Acquisition of Expert Performance. *Psychological Review* 100(3): 363-406.
- Gagné, F. (2005). From Gifts to Talents: The DMGT as a Developmental Model. In: R. J. Sternberg & J.E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (2nd Ed., pp. 98-119). New York: Cambridge University Press.
- Gagné, R. (1965). *The Conditions of Learning and the Theory of Instruction*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Groothengel, C., & Eijl, van P. (2008). Honoursprogramma's in het hbo - Inventarisatie 2007 (deel I) met een nadere verkenning (deel II). *IVLOS mededelingenreeks nr 85*.
- Hedberg, P.R. (2009). Learning through reflective classroom practice: applications to educate the reflective manager. *Journal of management in education* 33(1): 10-36.
- Hattie, J.A.C. (2008) *Visible learning: a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London: Routledge
- Heller, K. A., Perleth, Ch., & Lim, T. K. (2005). The Munich Model of Giftedness designed to identify and promote gifted students. In R. J. Sternberg, & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (2nd ed., pp. 147-170). New York: Cambridge University Press.
- Heller, K. Mönks, F., Sternberg, R. & Subotnik, F. (2002). *International handbook of giftedness and talent* (pp. 317-327). Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Kennisinvesteringsagenda (2006). Nederland, het land van talenten! Kennisinvesteringsagenda 2006-2016. Den Haag, november 2016.
- Langtermijnstrategie (2008). Nederland Ondernemend Innovatieland. Naar een agenda voor duurzame productiviteitsgroei. Den Haag, Juni 2008.
- Marzano, R.J. & Kendall, J.S. (2007). *The New Taxonomy of Educational Objectives*. Thousand Oaks, CA: Orwin Press.
- Matthew, C.T. & Sternberg, R.J. (2009). Developing experience-based (tacit) knowledge through reflection. *Learning and individual differences* 19(4): 530-540.
- Matthews, M. S. (2004). Leadership education for gifted and talented youth: A review of the literature. *Journal for the Education of the Gifted* 28(1): 77-113.
- McCain, R. (1991). Notes toward an apologia for honors education. *The National Honors Report* 13(3).
- McGuire, D. & Gubbins C. (2010). The slow death of formal learning: A Polemic. *Human Resource Development Review* 9(3): 249-265.
- Pelletier, LG., Séquin-Lévesque, C. & Legault, L. (2002). Pressure from above and pressure from below as determinants of teachers motivation and teaching behaviors. *Journal of Educational Psychology*, 94(1): 186-196.
- Riek, E. (2005). Building community and fostering excellence through the writing process. *Honors in Practice* 1(1): 103-108.
- Renzulli, J. S. (2005). The Three-Ring Conception of Giftedness. A Developmental Model for Promoting Creative Productivity. In: R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (2nd Ed., pp. 246-279), New York: Cambridge University Press.
- Renzulli, J.S. & Reis, S.M. (1985). *The schoolwide enrichment model: A comprehensive plan for Education excellence*. Mansfield Center: Creative Learning Press.
- Rikers, R. (2009). *Van dubbeltje tot kwartje*. Oratie Erasmus Universiteit Rotterdam
- Roach, A. A., Wyman, L. T., Brookes, H., Chavez, C., Heath, S. B., & Valdes, G. (1999). Leadership giftedness: Models revisited. *Gifted Child Quarterly* 43(1): 13-24.
- Rogers, C. (1961). *On becoming a person: a therapist's view of psychotherapy* Boston: Houghton Mifflin.
- Rogers, R. (2001). Reflection in Higher Education: A Concept-Analysis. *Innovative Higher Education* 26(1):37-57.
- Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist* 55(1):68-78.
- Sacks, J. (2002). *Dignity of Difference: How to Avoid the Clash of Civilizations*. London and New York: Continuum.
- Sternberg, R.J. (1985). *Beyond IQ: A Triarchic Theory of Human Intelligence*. New York: Cambridge University Press.
- Sternberg, R., & Davidson, J. (Eds.), (1986, 2005 revised second edition). *Conceptions of giftedness*. New York: Cambridge University Press.
- Trigwell, K., Prosser, M., & Waterhouse, F. (1999). Relations between teachers' approaches to teaching and students' approaches to learning. *Higher Education* 37: 57-70.
- Vallerand, R., Salvy, S., Mageau, G., Elliot, A., Denis, P., Grouzet, F. et al. (2007). On the Role of Passion in Performance. *Journal of Personality* 75(3): 505-534
- Vygotski, L.S. (1978). *Mind and society: The development of higher psychological processes*. New York: Cambridge University Press.
- Wolfensberger, M.V.C. (2008). Six Habits of Highly Inspiring Honors Teachers, in: Clark, L., Zubizarreta, J. (ed) *Inspiring Exemplary Teaching and Learning: Perspectives on Teaching Academically Talented College Students*. Birmingham: National Collegiate Honors Council Publication, AL. p. 107-112.

Praktijk

Een student die wil excelleren heeft baat bij meer dan één bevlogen gemeenschap. Dit betekent dan vanuit de instelling ingezet kan worden op het stimuleren van verschillende soorten ontmoetingen. Ontmoetingen tussen studenten onderling, tussen studenten en hun docent(en), tussen studenten en de instelling, of een deel daarvan zoals de faculteit. Hierdoor krijgen studenten de gelegenheid om in verschillende gemeenschappen van betekenis te zijn en zich te spiegelen aan anderen. Het is daarom ook belangrijk studenten te betrekken bij de academische gemeenschap en ze daar belangrijke rollen te laten vervullen. De docent speelt in dit geheel eveneens een belangrijke rol. Hij kan een interdisciplinaire omgeving creëren, waarbij aandacht is voor het samenbrengen van mensen, naast persoonlijke aandacht en het bieden van vrijheid.

Noten

- 1 Dit artikel is gebaseerd op de installatierede 'Excellentie is mensenwerk' uitgesproken door Marca Wolfensberger op 29 april 2010 bij de benoeming tot lector van het lectoraat Excellentie in Hoger Onderwijs en Samenleving van de Hanzehogeschool Groningen. Het lectoraat vormt de eerste formele groep onderzoekers in Nederland die excellentie onderwijs met onderzoek wil verbinden en ondersteunen. Dankzegging voor de betrokkenheid van honoursstudenten en -docenten van de Universiteit Utrecht, in het bijzonder de Faculteit Geowetenschappen, en de Hanzehogeschool Groningen, in het bijzonder van het lectoraat, bij de ontwikkeling van het honoursonderwijs en het onderzoek daarnaar.
- 2 Voor dit project was voor de periode 2004-2007 per jaar 5 miljoen euro gereserveerd.
- 3 Zie www.siriusprogramma.nl voor meer informatie over het 'Sirius'-programma.

Figuur 1. Model Excellentie